

## פרשת דברים

### "בגבול אחיכם בני עשיר"

- היכן היו בני ישראל כאשר פנו ללכת לכיוון אדום?
- מהם היחסים בין ישראל לאדום עפ"י המתואר בדברים פרק ב'?
- מהם היחסים בין ישראל לאדום עפ"י המתואר במדבר פרק כ'?
- אלו הבדלים נוספים ישנם בין שני הפרקים? וכיצד ניתן להבינם?
- מה אנחנו יודעים על יחסי ישראל ואדום מראשיתם?

בפרשת דברים פותח משה בנאומיו לקראת פרידתו מעם ישראל. הנאום הראשון הוא נאום היסטורי (א', א-ד, מ)<sup>1</sup>.

נאום ההיסטורי של משה

הנאום פותח בסיפור ציווי ה' לבני ישראל ללכת מהר סיני לכיוון ארץ כנען; לאחר מכן מוזכרת פרשת מינוי השופטים; ואז מתאר משה את ההליכה במדבר הנורא עד קדש ברנע, גבול הארץ, שם נאמר להם "ראה נתן ה' א-להיך לפניך את הארץ, עלה רש!" (א', כא).

משה ממשיך ומתאר את חטא המרגלים, אשר גרם להם לשבת במדבר ולהסתובב בסביבות הר שעיר ימים רבים: "ונשב בקדש ימים רבים... ונסב את הר שעיר ימים רבים" (א', כב - ב', א).

כאן 'מדלג' משה על אירועי "הימים הרבים" של ההסתובבות במדבר, ופונה לתאר את המסע המתחדש אל הארץ, בשנה הארבעים:

#### א. תיאור המסע סביב אדום – בפרשתנו

ימי ההמתנה במדבר עד למות דור מוציאי דיבת הארץ רעה, מסתיימים בציווי ה' למשה להתחיל ללכת צפונה:

וַיֹּאמֶר ה' אֵלַי לֵאמֹר: רַב לָכֶם סֹב אֶת הַהָר הַזֶּה פְּנֹי לָכֶם צְפֹנָה:

דברים ב', ב-ג

הפנייה צפונה כרוכה בהליכה סמוך לגבול אדום, ולכן מצווה ה' את משה להזהיר את העם לבל יתגרו בבני אדום, ולהדריכם כיצד לנהוג עם שכניהם החדשים בעת ההליכה:

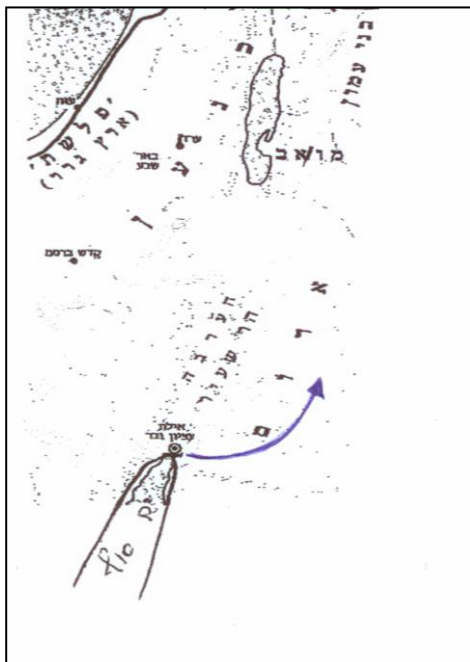
וְאֵת הָעָם צֹו לֵאמֹר, אַתֶּם עֹבְרִים בְּגְבוּל אַחֵיכֶם בְּנֵי עִשָׂו הַיְשָׁבִים בְּשִׁעִיר וַיִּינְאוּ מִכֶּם וַיִּשְׁמְרֶתֶם מְאֹד: אַל תִּתְּגְרוּ בָם כִּי לֹא אֶתֶן לָכֶם מֵאַרְצָם עַד מְדֻרָּךְ כִּי רִגְלִי, כִּי יִרְשָׁה

1. יש מקום להעמיק בתיאורו של משה: אלו אירועים הוא בוחר לתאר, ואלו השמיט? כיצד הוא מתאר את האירועים ומה מטרתו בכך? אולם אנו לא נעסוק בכל האירועים, אלא נתמקד באירוע אחד: מעבר ישראל בגבול אדום (פרק ב', פס' ב-ח).

לְעֵשׂוֹ נִתְּתִי אֶת הַר שְׁעִיר: אֲכַל תִּשְׁבְּרוּ מֵאֵתֶם בְּכֶסֶף וְאֲכַלְתֶּם וְגַם מֵיִם תִּכְרוּ מֵאֵתֶם בְּכֶסֶף וְשִׁתִּיתֶם: כִּי ה' אֶ-לֹהֶיךָ בֵּרַכְךָ בְּכֹל מַעֲשֵׂה יָדְךָ יֵדַע לְכַתֹּף אֶת הַמִּדְבָּר הַגָּדוֹל הַזֶּה, זֶה אֲרֻבָּעִים שָׁנָה ה' אֶ-לֹהֶיךָ עִמָּךְ לֹא חָסַרְתָּ דָבָר: וְנִעְבַר מֵאֵת אַחִינוּ בְּנֵי עֵשׂוֹ הַיִּשְׂכָּיִם בְּשַׁעִיר מִדֶּרֶךְ הָעֲרָבָה מֵאֵילַת יַמְעַצְיִן גָּבַר, וְנִפְּזָן וְנִעְבַר דֶּרֶךְ מִדְּבַר מוֹאָב:

שם, ד-ח

## היכן נמצאים בני ישראל?



התורה אינה מציינת את נקודת המוצא המדויקת שממנה יצאו ישראל למסעם לכיוון צפון. הדבר היחיד שידוע לנו הוא שקודם לכן הסתובבו ישראל בסביבות הר שעיר, כמסופר בפרק הקודם. הצווי של ה' הוא לנסע צפונה, לכיוון אדום, לכן סביר להניח שבני ישראל היו ממוקמים דרומית לארץ אדום, אולי בעציון גבר, ובנוסעם צפונה סבבו את גבולה המזרחי של ארץ אדום עד שהגיעו לארץ מואב הצפונית לאדום.

יחסי אדום וישראל – כבוד הדדי

לפי דברי משה, לא הייתה כל כוונה של ישראל לעבור דרך אדום,

ה' מזהיר את ישראל שלא להילחם באדום, אלא לכבד את גבולותיהם, מפני שזו נחלתם המיועדת להם מאת ה', ועל כן לא יצליחו לכבוש את ארצם. ה' מתיר להם לקיים יחסי מסחר עם בני אדום ולקנות מהם אוכל ומים, אך הוא מדגיש שהדבר יהיה רק בתשלום ממוני.

בהמשך, בפס' כט ניתן להבין שאכן כך היה – אדום מכרו לישראל מים ואוכל<sup>2</sup> – ולפי זה ניתן לחוש יחס של כבוד הדדי בין ישראל לאדום<sup>3</sup>.

2. כך פירש רש"י שם. אמנם הדבר נתון במחלוקת הפרשנים וכדלקמן.
3. בשני מקומות בפרשה זו אף מכנה התורה את בני אדום בכינוי אחווה – "אחיכם" (ב', ד) ו"אחינו" (ב', ח) – כדי להדגיש את היחסים התקינים שצריכים להישמר בין ישראל לאדום.

## ב. תיאור המסע סביב אדום – בספר במדבר

הסיפור על מעבר בני ישראל בגבול אדום בדרכם אל הארץ מתואר כבר בפרשת "חקת" בספר במדבר:

וַיִּשְׁלַח מֹשֶׁה מַלְאָכִים מִקִּדְשׁ אֵל מֶלֶךְ אֲדוֹם, כֹּה אָמַר אַחִיד יִשְׂרָאֵל אַתָּה יְדַעַת אֵת כָּל הַתְּלָאָה אֲשֶׁר מִצְּאֵתָנוּ: וַיְרֵדוּ אֲבֹתֵינוּ מִצְרִימָה וַנָּשָׁב בְּמִצְרַיִם יָמִים רַבִּים וַיִּרְעוּ לָנוּ מִצְרַיִם וְלֹאֲבֹתֵינוּ: וַנִּצְעַק אֵל ה' וַיִּשְׁמַע קִלְנוּ וַיִּשְׁלַח מַלְאָךְ וַיִּצְאֵנוּ מִמִּצְרַיִם, וְהִנֵּה אֲנַחְנוּ בְּקִדְשׁ עֵיר קֶצֶה גְבוּלְךָ: נַעֲבְרָה נָא כְּאֶרְצְךָ לֹא נַעֲבֹר בְּשָׂדֶה וּבְכַרְם וְלֹא נִשְׁתֶּה מִי כֶּאֱרֶץ הַדְּרֹךְ הַמֶּלֶךְ נִלְךָ לֹא נִטֶּה יָמִין וּשְׂמֹאל עַד אֲשֶׁר נַעֲבֹר גְבוּלְךָ: וַיֹּאמֶר אֱלֹהֵי אֲדוֹם לֹא תַעֲבֹר בִּי פֶן בַּחֲרֹב אֲצֵא לְקִרְאֲתְךָ: וַיֹּאמְרוּ אֱלֹהֵי בְנֵי יִשְׂרָאֵל בְּמִסְלָה נַעֲלָה וְאִם מִיָּמִיד נִשְׁתֶּה אֲנִי וּמִקְנֵי וּנְתִיתִי מִכֶּרֶם רַק אֵין דְּבַר בְּרוּגְלֵי אֲעֻבְרָה: וַיֹּאמֶר לֹא תַעֲבֹר וַיִּצְא אֲדוֹם לְקִרְאָתוֹ בְּעֵם כְּבֹד וּבְקִדְשׁ חֲזָקָה: וַיִּמְאֵן אֲדוֹם נֹתֵן אֵת יִשְׂרָאֵל עֲבֹר בְּגִבְלוֹ וַיִּט יִשְׂרָאֵל מִעָלָיו:

במדבר כ', יד-כא

להפתעתנו, התיאור בספר במדבר שונה מאוד מן התיאור בספר דברים.

יחסי אדום וישראל  
– מאבק

ראשית, הפנייה לשלום אל בני אדום נראית על-פי ספר במדבר כיוזמה אישית של משה, לעומת פרשתנו שבה נאמר במפורש שהדבר הוא ציווי ואזהרה מאת ה' שלא להתגרות עם אחיהם.

**לזאת יש להוסיף את האינטרס המנוגד המוזכר בשני המקומות לחובת השמירה על היחסים הטובים עם אדום:** בספר במדבר משה פונה אל אדום בדחילו ורחימו ומבקש להזכיר את אחוותם הקדומה ואת תלאותיהם כדי לבקש את ידם לשלום; ולעומת זאת בפרשתנו מובלטת העוצמה הישראלית מול חששם של בני אדום – "וייראו מכם, ונשמרתם מאוד, אל תתגרו בם" (וזאת בניגוד גמור לתגובת אדום שבספר דברים – "פן בחרב אצא לקראתך").

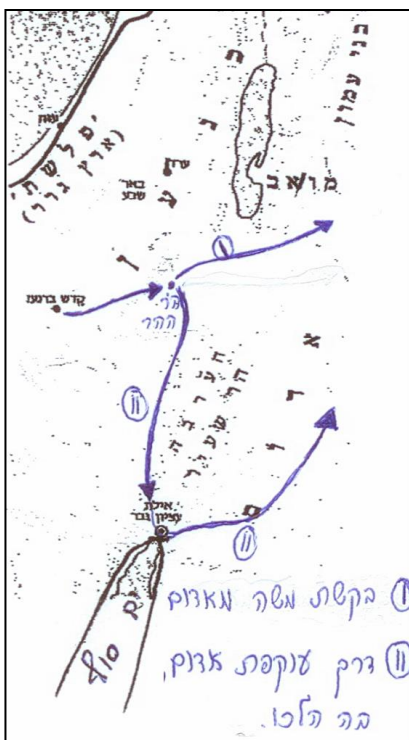
כדי שלא להתגרות בבני אדום מציעים ישראל מיוזמתם בספר במדבר שלא לגעת כלל במשאבי הטבע של הארץ ולהתקיים במשך ההליכה בלחם ובמים שברשותם. רק משנענו ישראל בשלילה הציעו הצעה חלופית שלפיה יקנו את הלחם ואת המים מיושבי הארץ כדי לגרום להם ל'רווחי תיירות'. לעומת זאת בפרשתנו נצטוו ישראל על כך מלכתחילה מאת ה'!

גם תגובת האדומים בפועל, שונה בשני המקומות. בניגוד להתעלמות התורה מהתגובה האדומית שבפרשתנו<sup>4</sup>, בספר במדבר אנו עדים לתגובה מתלהמת של אדום הכוללת איום במלחמה.

מכאן אנו מגיעים להבדל בולט נוסף בין הפרשות, שלכאורה מהווה את הסיבה להבדלים משמעותיים אלו:

לפי האמור בספר במדבר, ישראל רצו לעבור בתוך ארץ אדום, כדי לקצר את דרכם אל ארץ כנען, אך שינו את תוכניתם בגלל ההתנגדות של אדום. ואילו לפי האמור בספר דברים, מעולם לא תכננו ישראל לעבור בתוך ארץ אדום, שהרי הציווי שנצטוו היה לעבור סמוך לגבולה המזרחי של אדום ולצעוד סביבו.

שינוי המסלול  
בעקבות תגובת  
אדום



מכאן נובע הבדל משמעותי: לפי ספר במדבר התכנון היה ללכת במסלול מסוים, והתכנית שונתה בגלל תגובת אדום, ואילו לפי ספר דברים הכול התנהל על פי התכנית האלוקית המקורית, ללא שינוי.

אכן לא רק התוצאה של הסירוב האדומי שונה בין שני המקומות, כי אם גם התכנון המקורי נראה שונה בתכלית. נקודת המוצא שממנה פנו ישראל לכיוון אדום שונה! לפי האמור בספר במדבר, מיקומם של בני ישראל הוא בקדש, הנמצאת בצפון-מערבה של ארץ אדום, ומשום כך המעבר בתוך אדום אמור היה להתבצע בכיוון צפון-מזרח; ואילו כפי שראינו לעיל, לפי האמור בספר דברים נראה שנקודת המוצא הייתה דרומית לאדום (באזור

4. התעלמות זאת ניתנת לפרשנות שונה: ייתכן שמשמעותה תגובה הולמת והדדית מצד בני אדום שאינה צריכה איזכור מיוחד; אך ייתכן שמשמעותה היא קרירות והתעלמות מופגנת מידם המושטת של בני ישראל. בכל מקרה – תגובה אקטיבית מלחמתית לא הוזכרה כאן.

עציון גבר) ונאמר במפורש שהנסיעה היא צפונה, (ומשום כך גם לא היה להם צורך לעבור בתוך ארץ אדום אלא רק בגבולה המזרחי. (השווה מפה א' למפה ב').

נסכם בטבלה את ההבדלים בין הסיפור בספר דברים לסיפור שבספר במדבר:

ספר דברים	ספר במדבר	
צו ה'	של משה	יוזמת הפנייה לאדום
לא נאמר במפורש. (ע"פ השערה – עציון גבר)	קדש (אשר בהר הנגב)	נקודת המוצא
הליכה צפונה סמוך לגבולה המזרחי של אדום	חציית ארץ אדום בכיוון צפון-מערב	המסלול המיועד
צו ה' שלא להתגרות במ	פחדם של ישראל מאדום	סיבת הפנייה לשלום
התעלמות (של התורה, ואולי אף של אדום)	איום על ישראל בחרב	תגובת אדום
מלכתחילה ה' מצווה לקנות מהאדומים אוכל ומים.	בני מציעים שלא ייקחו מהם דבר. רק משסירבו האדומים הציעו ישראל לקנות זאת מהם.	קניית אוכל ומים

הפער בין שני הסיפורים גדול מאוד:

הבדל גדול בין הסיפורים

לפי ספר במדבר מצטיירת תמונה של סיבוב ארץ אדום בדיעבד, ושל מתח גדול בין אדום לישראל; לפי ספר דברים מצטיירת תמונה של סיבוב ארץ אדום מלכתחילה, בציווי ה', מתוך אידיאל שזו ארצם ואין לעבור בה. כמו כן, לא מתואר כל מאבק עם אדום.

הפער גדול עד כדי כך, שהרשב"ם מפרש שמדובר בשני סיפורים שונים:

פירוש רשב"ם: סיפורים שונים

"הישיבים בשעיר" – לא אלה הם אותן אדום שיצאו בחרב לקראת ישראל, שהרי באלה כתיב "כאשר עשו לי בני עשו היושיבים בשעיר", אבל אדום לא מכרו כלום, וכתיב בהם "ויט ישראל מעליו".

רשב"ם, דברים ב', ד

פירוש זה אמנם פותר את בעיית הפער בין שני הסיפורים<sup>5</sup>, אך דרך הפירוש הזאת עשויה להיות בעייתית, שהרי משה מתאר את כל המסע בעבר הירדן המזרחי, ומשום כך סביר להניח שתיאורו מקביל לתיאור המסע המתואר במדבר. כמו כן גם בתיאור המעבר בגבול מואב ועמון יש הבדלים בין המסופר בדברים ובין המסופר במדבר<sup>6</sup>, האם גם כאן נפרש שמדובר בשני עמים שונים הקרואים "מואב" ו"עמון"? ומיהם "היושבים בשעיר" אם אינם בני "אדום"<sup>7</sup>?

### ג. מטרת התיאורים השונים

נראה שיש כאן שני תיאורים שונים של סיפור אחד, ואם כן, עלינו להבין מהי מטרתו של כל תיאור? ומדוע הוצגו הדברים בצורה כה שונה? ובנוסף לכך – אולי נצליח להבין כיצד משתלבים שני הסיפורים השונים לאירוע אחד.

למרות אפשרות השילוב בין התיאורים, אשר נדון בה בהמשך, ננסה תחילה להקשיב לכל תיאור בפני עצמו, ולהבין את מטרתו:

#### 1. המשמעות האלוקית של האירועים

**ספר במדבר** מציג את **המימד הארצי**, הטבעי, של המסע: עם מי ישראל היו מסוגלים להילחם ועם מי לא, וכתוצאה מכך – מה היה מסלול הליכתם. לכן, לפי תיאור זה, היוזמה לפנות אל אדום הייתה של משה, בהתאם להיגיון הטבעי של עם שזה עתה יצא מבית עבדים – שאינו מחפש מלחמות מיותרות. אלא שתגובת אדום גורמת לשינוי בתכניות.

במימד הטבעי:  
אדום חזקים  
מישראל

**בספר דברים**, לעומת זאת, משה נותן לעם מבט מעמיק על האירועים, מסביר את **משמעותם**, ומתאר אותם מן הזווית של **התכנית האלוקית**. משה אומר לישראל שמה שהיה נראה להם כסיבוב מחשש למלחמה עם אדום הוא למעשה קיום רצון ה' לתת לעמים מסוימים נחלה. לפי תיאורו של משה, מתברר שלא היה 'שינוי בתכניות'. התכנית האלוקית קבעה מראש שלא לעבור בתוך ארץ אדום, ובוודאי לא לכבוש אותה, ורק ישראל בהתנהלותם האנושית ראו זאת כמאבק מלחמתי.

התכנית האלוקית –  
נחלות לעמים  
שונים

5. עי' גם בפירושה של ראב"ע ורבנו בחיי על אתר שפירשו באופן אחר, וכ"מ בפירוש ר' יוסף בכור שור שם.
6. לפי ספר במדבר (כ"א, כא-לה) ישראל נלחמו באמורי, ובבני עמון לא נלחמו "כי עז גבול בני עמון" (פס' כד). מואב נבהלו ושכרו את בלעם, למרות שישראל רק חנו בערבות מואב ולא פנו אליהם לעבור דרך ארצם או להלחם בהם. לעומת זאת לפי ספר דברים, ה' ציווה לא להילחם במואב ובעמון מפני שארצם היא ירושה לבני לוט.
7. עי' בהמשך ניסיון להסביר את כוונת הרשב"ם.

נראה שלפני הכניסה לארץ חשוב למשה להבהיר זאת לעם ישראל: הם אינם כובשים את הארץ בכוחם הצבאי, אלא על פי ה', ברצות ה' לתת להם את הארץ הנחלה. ובאותה מידה, ה' חילק נחלות גם לעמים אחרים, ויש לדעת זאת ולכבד זאת<sup>8</sup>.

## 2. יחסי ישראל ואדום

בנוסף לכך, התיאור הכפול מדגיש שני פנים ביחסים שבין ישראל לאדום: מצד אחד – קרבה של אחים, וכבוד הדדי (כמתואר בדברים); ומצד שני – מאבק<sup>9</sup> (כמתואר במדבר).

מורכבות היחסים בין ישראל לאדום אינה מתחילה בנקודה זו, של הכניסה לארץ. יחסי ישראל ואדום הם בעלי היסטוריה ארוכה ומשמעותית, והם מורכבים ומפותלים. ראשיתם ברחם אמם<sup>10</sup>, המשכם במאבק על הבכורה<sup>11</sup> ועל הברכה הראויה לבכור<sup>12</sup> שבעקבותיו בורח יעקב לחרן<sup>13</sup>.

המתח שבין יעקב ועשיו מתעורר ומתעצם כאשר יעקב מבקש לחזור מחרן לארץ ישראל. (בראשית פרקים ל"ב-ל"ג). כאשר יעקב עומד על סף הכניסה לארץ (כפי שעומדים בני ישראל לאחר גלות מצרים), במעבר יבוק, מתרחש מפגש טעון בינו ובין עשיו.<sup>14</sup>

יחסי יעקב ועשיו

8. כפי שאומר רש"י בבראשית (א' א): "...ומה טעם פתח בבראשית, משום (תהלים ק"א, ו) 'כח מעשיו הגיד לעמו לתת להם נחלת גוים', שאם יאמרו אומות העולם לישראל לסטים אתם, שכבשתם ארצות שבעה גוים, הם אומרים להם כל הארץ של הקב"ה היא, הוא בראה ונתנה לאשר ישר בעיניו, ברצונו נתנה להם וברצונו נטלה מהם ונתנה לגר".
9. לכל הפחות – מצדם של האדומים.
10. בראשית כ"ה, כב-כג: "וַיִּתְרַצְצוּ הַבָּנִים בְּקִרְבָּהּ... וַיֹּאמֶר ה' לָהּ שְׁנֵי גוֹיִם בְּבִטְנָהּ וּשְׁנֵי לְאֻמִּים מִמֶּנֶיךָ יִפְרְדוּ וְלֹאִם מִלֵּאִם יִאֲמָץ וְרַב יַעֲבֹד צְעִיר".
11. בראשית, כ"ה, ל-לד
12. בראשית פרק כ"ז. הברכה הניתנת ליעקב כוללת גם התייחסות ליחסי עם אחיו: "וַיַּעֲבֹדוך עַמִּים וַיִּשְׁתַּחֲוּ לָךְ לְאֻמִּים הַזֶּה גִבִּיר לְאַחֶיךָ וַיִּשְׁתַּחֲוּ לָךְ בְּנֵי אִמְךָ" (פס' כט). גם הברכה לעשיו עוסקת בנושא זה: "וְעַל חֲרִבֶךָ תַּחֲיֶה וְאֵת אַחֶיךָ תַּעֲבֹד וְהָיָה פֶּאֶשֶׁר תִּרִיד וּפְרִקֶתָ עָלוּ מֵעַל צְוֹאֲרֶךָ" (פס' מ).
13. "וַיִּשְׁטֹם עֲשָׂו אֶת יַעֲקֹב עַל הַבְּרָכָה אֲשֶׁר בִּרְכָו אָבִיו וַיֹּאמֶר עֲשָׂו בְּלִבּוֹ יִקְרְבוּ יָמֵי אָבִי וְאַהֲרֹגְנָה אֶת יַעֲקֹב אַחִי: וַיִּגַּד לְרַבֶּקָּה אֶת דְּבָרֵי עֲשָׂו בְּנֵה הַגְּדֹל וּתְשַׁלַּח וּתְקַרְא לְיַעֲקֹב בְּנֵה הַקָּטָן וּתֹאמֶר אֵלָיו הִנֵּה עֲשָׂו אַחֶיךָ מִתְנַחֵם לָךְ לְהָרְגֶךָ: וְעַתָּה בְּנֵי שְׂמֵעַ בְּקִלִּי וְקוּם בְּרוּחַ לָךְ אֵל לְבָן אַחִי חֲרָנָה... (שם, פס' מא-מג)
14. קיימות מילות מפתח משותפות בין שני המקרים, ונציג כמה מהן: "וישלח יעקב מלאכים" "וישלח משה מלאכים"; "אחיר" "אחיק"; "לקראתך" "לקראתך"; "יעבר" "נעברה"; "פן בחרב אצא לקראתך" "ועל חרבך תחיה"; וראה עוד כהנה וכהנה במאמרו של יונה בר מעוז "ישראל ואדום יעקב ועשו", דף שבועי לפרשת חקת מס' 348 שנת תש"ס.

מה מתרחש במפגש זה? כיצד מוצגת שם מערכת היחסים בין עשיו ליעקב?  
עד עתה, היחסים בין עשיו ליעקב הוצגו כמאבק קשה מתמיד. והנה, במפגש  
זה, מוצגים יחסים מורכבים. **מצד אחד** – עשיו יוצא לקראת יעקב עם ארבע  
מאות איש, דבר המעיד כמעט בברור על כוונותיו למלחמה, ויעקב מבין זאת,  
והוא חושש מאוד ממלחמה עם עשיו, ולכן הוא מכין את מחנהו למלחמה,  
ומתפלל לה':

וַיֵּשְׁבוּ הַמַּלְאָכִים אֶל יַעֲקֹב לֵאמֹר בָּאנוּ אֵל אַחִיךָ אֶל עֵשָׂו וְגַם הִלֵּךְ לִקְרֹאתְךָ וְאַרְבַּע  
מֵאוֹת אִישׁ עִמּוֹ: וַיֵּרָא יַעֲקֹב מְאֹד וַיֵּצֵר לוֹ וַיַּחֲזֵן אֶת הָעֵם אֲשֶׁר אִתּוֹ וְאֶת הַצֹּאן וְאֶת  
הַבָּקָר וְהַגְּמָלִים לְשָׁנֵי מַחֲנֹת: וַיֹּאמֶר אִם יָבוֹא עֵשָׂו אֶל הַמַּחֲנֶה הָאֶחָד וְהָקִהוּ וְהָיָה  
הַמַּחֲנֶה הַנֶּשְׁאָר לְפָלִיטָה: וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב אֶל-לֵהי אָבִי אֲבָרְכֶם וְאֶל-לֵהי אָבִי יִצְחָק... הַצִּילֵנִי  
נָא מִיַּד אָחִי מִיַּד עֵשָׂו כִּי יָרָא אֲנֹכִי אִתּוֹ פֶּן יָבוֹא וְהִפְנִי אִם עַל בָּנָיִם:

בראשית ל"ב, ז-יב

גם במפגש ההוא, החשש הארצי של יעקב מפני המלחמה עם עשיו ואנשיו, בא  
לידי ביטוי בסופו של דבר במאבק רוחני: "וַיִּוָּתֵר יַעֲקֹב לְבָדוֹ וַיֹּאבֶק אִישׁ עִמּוֹ  
עַד עֲלוֹת הַשָּׁחַר" (פס' כה). אותו "איש" היה לפי חז"ל שרו של עשיו.

**מצד שני** – יעקב מכין מתנות לעשיו<sup>15</sup>, ובסופו של דבר, כשעשיו מגיע, כל  
החששות נעלמים, ומתוארת פגישה מרגשת ביותר:

וַיֵּשָׂא יַעֲקֹב עֵינָיו וַיֵּרָא וְהִנֵּה עֵשָׂו בָּא ... וְהוּא עֹבֵר לְפָנָיִם וַיִּשְׁתַּחוּ אַרְצָה שְׁבַע פְּעָמִים  
עַד גִּשְׁתּוֹ עַד אָחִיו: וַיִּרְץ עֵשָׂו לִקְרֹאתוֹ וַיַּחְבְּקוּהוּ וַיִּפֹּל עַל צַוְאָרוֹ וַיִּשָּׁקוּהוּ וַיִּבְכּוּ.

שם ל"ג, א-ד

התיאור של המפגש הוא תיאור של קרבה ואחוה<sup>16</sup>, כצפוי במפגש של שני  
אחים שלא התראו זמן רב.

יחסי האחוה מתעצמים לאור הצעתו של עשיו:

וַיֹּאמֶר נִסְעָה וְנִלְכָה וְנִלְכָה לְנַגְדְךָ: וַיֹּאמֶר אֵלָיו אֲדֹנָי יָדַע כִּי הִילָדִים רַפִּים וְהַצֹּאן  
וְהַבָּקָר עֲלוֹת עָלַי וְדַפְקוּם יוֹם אֶחָד וּמָתוּ כָּל הַצֹּאן: יַעֲבֹר נָא אֲדֹנָי לְפָנָי עֹבְדוֹ וְאֲנִי  
אֲתַנְהֶלֶה לְאִטִּי לְרַגְלֵי הַמַּלְאָכָה אֲשֶׁר לְפָנָי וְלְרַגְלֵי הִילָדִים עַד אֲשֶׁר אָבֵא אֶל אֲדֹנָי  
שְׁעִירָה: וַיֹּאמֶר עֵשָׂו אֲצִיגֶהָ נָא עִמָּךְ מִן הָעֵם אֲשֶׁר אִתִּי וַיֹּאמֶר לָמָּה זֶה אֲמַצָּא חֵן בְּעֵינֵי  
אֲדֹנָי: וַיֵּשֶׁב בֵּיחַם הַהוּא עֵשָׂו לְדַרְכּוֹ שְׁעִירָה: וַיַּעֲקֹב נָסַע סַפְתָּה וַיִּכֶן לוֹ בַּיֵּת וּלְמַקְנֵהוּ  
עָשָׂה סֶכֶת עַל כֶּן קָרָא שֵׁם הַמָּקוֹם סֶכֶת.

בראשית ל"ג, יב-יז

15. אמנם המתנות נועדו לפייס את עשיו, אך זו התייחסות שונה לגמרי ממאבק.  
16. אמנם, חז"ל פירשו גם את הנשיקה הזו כנשיכה, אך לפי פשט הפסוקים נראה שהיה זה רגע  
של אחווה אמיתית.



עשיו מציע ללכת ביחד, או לפחות ללוות את יעקב, ולכאורה יש כאן פתח לחידוש יחסי האחוה.

ובכל זאת, יעקב דוחה את הצעתו של עשיו. מדוע?

שמירת מרחק

יעקב הבין שלמרות שיש ביניהם גם יחסי אחווה, עליהם לשמור מרחק זה מזה, מפני שמעורבים ביחסיהם גם הרבה מאבקים משמעותיים, שאינם מאפשרים ישיבה ביחד ממש.

אם כן, גם בפגישת יעקב ועשיו כאשר יעקב עומד על סף הכניסה לארץ, וגם בפגישת ישראל ואדום כאשר ישראל עומדים על סף הכניסה לארץ<sup>17</sup>, מתקיים מאבק פנימי בין השנים, ובשני המקומות המאבק נותר במישור העקרוני ואינו מתפתח למלחמה של ממש. בסופו של דבר, בשני המקרים לא מתקיימת הכרעה<sup>18</sup>, והמאבק הסמוי מסתיים בהפרדה ובניתוק של היריבים – "ויט ישראל מעליו"; וישב... עשיו לדרכו שעירה, ויעקב נסע סוכותה".

התמודדות על סף הכניסה לארץ

כמו כן, בשני המקרים מתגלה מורכבות היחסים בין ישראל לאדום: מצד אחד יש מאבק מתמיד, הטבוע בהם עוד מרחם, והוא בעל משמעות רוחנית, ומצד שני, יש ניסיון לכבוד הדדי. ה' מדגיש שנחלת עשיו שייכת לעשיו, ויעקב איננו יורש אותו, למרות הברכה של יעקב.

עד כאן, ניסינו להבהיר את משמעות ההבדל בין הסיפור בבמדבר ובין הסיפור בדברים, וראינו שהפער בין התיאורים השונים מחדד את המורכבות של יחסי

---

17. ניתן לשים לב לנקודות דמיון רבות בין שני הסיפורים גם בענפים אחרים שלהם. ראה בשיעורו של הרב מאיר שפיגלמן על פרשת בשלח באתר בית המדרש הווירטואלי של ישיבת הר עציון.

18. אמנם נקודות החיכוך הבאות שבין אדום לישראל מלוות בדרך כלל בהכרעה, והן:

**א. עם כינון המלכות בישראל:** שאול נלחם באדום (שמואל א' ד', ז); ודוד המכונן את בית המלוכה כובש את אדום ומכניע אותם למשך שנים רבות (שמואל ב' ח', ד): "וַיִּשָׁם בְּאֲדָוִם נְצִיבִים בְּכָל אֲדָוִם שָׁם נְצִיבִים וַיְהִי כָּל אֲדָוִם עֲבָדִים לְדָוִד".

**ב. עם חורבן המקדש:** אדום משתתפת בחורבן ושמחה במפלת ישראל.

**ג. לעתיד לבוא:** הנביאים מזכירים במקומות רבים את מפלת אדום לעתיד לבוא. הקשר בין עליית ישראל ומפלת אדום מודגש מאד. אך זה יהיה רק לעתיד לבוא.

מעניין לשים לב, שרש"י מזכיר את מפלת אדום לעתיד לבוא גם בפרשתנו, וגם בפרשת וישלח. בפרשתנו (דברים ב', ה): "עד מדרך כף רגל – אפילו מדרך כף רגל, כלומר אפילו דריסת הרגל איני מרשה לכם לעבור בארצם שלא ברשות. ומדרשי אגדה, **עד שיבוא יום דריסת כף רגל** על הר הזיתים שנאמר (זכריה יד, ד) "ועמדו רגליו...". ובפרשת וישלח: (בראשית ל"ג, יד): "עד אשר אבא אל אנני שעירה – .... ואימתי ילך, **בימי המשיח**, שנאמר (עובדיה א כא) ועלו מושיעים בהר ציון לשפוט את הר עשו".

אדום וישראל, וכמו כן מציג את הפער בין הראייה האנושית ובין התכנית האלוקית, הנותנת משמעות למהלכים המתרחשים בעולם האנושי<sup>19</sup>.

#### ד. שילוב שני הסיפורים לסיפור אחד

עד כאן ביארנו את הפן השונה המודגש בכל אחד מהסיפורים, בספר במדבר ובספר דברים, אך עדיין נותר לנו לבאר כיצד ניתן ליישב את פרטי הסיפורים מבחינה מציאותית.

ייתכן, שבני ישראל פנו אל אדום בבקשה לעבור בגבולם, וכשאדום לא הסכימו ויצאו לקראתם למלחמה, עלתה על הפרק אפשרות שישראל ילחמו איתם ויכבשו אותם, כמו שעשו לאמורי, אך ה' הזהיר אותם שלא לעשות זאת, מפני שזו נחלת אדום והם לא יצליחו לכבשה כי ה' לא יעזור להם בכך.

ייתכן אף שלא הייתה לישראל אפשרות להילחם באדום בגלל עצמתם, אך עצמה זו לא הייתה מקרית, צבאית-אנושית בלבד, אלא נבעה מרצון ה' לתת להם נחלה זו.

אפשרות אחרת לשילוב הסיפורים היא ע"י הבנה שבספר דברים משה מתחיל לתאר את האירועים מתקופה קודמת, מנקודה אחרת במסע ישראל במדבר:

גם בספר במדבר, בפרשת מסעי, מתארת התורה שישראל סבבו את הר שעיר, והגיעו לנקודה דרומית, עד עציון גבר, משם פנו צפונה, וחזרו לקדש. אך לפי ספר במדבר סיבוב זה היה חלק מההסתובבות במדבר במשך הארבעים שנה.

בספר דברים, משה מתחיל לתאר את המעבר בגבול אדום עוד לפני שהגיעו לקדש. לפי זה, הפנייה צפונה הייתה לאורך גבולה המערבי של אדום (בשונה מהמפה שציירנו לעיל), באזור הנגב המדברי, ומשום כך הוא נחשב עדיין כחלק מנדודי ישראל במדבר. באותה תקופה, תנועתם של ישראל במדבר הייתה תנועה 'סיבובית' האופיינית לשוכני המדבר הנודדים, ומשום כך היא לא היוותה איום על בני אדום, ובפרט שלא הייתה לישראל כל כוונה לעבור בתוך גבולם אלא רק ללכת לאורכו. עם זאת, הזהירם משה בדבר ה' לבל יתגרו בבני

מניעת המאבק עפ"י דבר ה'

שתי נקודות שונות במסע

---

19. אמנם הבאנו שני פירושים שונים להבדל בין הסיפור במדבר לסיפור בדברים, אך ניתן לשים לב לנקודה מעניינת: הסיפור במדבר המציג את הזווית האנושית, מתאר את המאבק בין ישראל לאדום, ואילו הסיפור בדברים המציג את התכנית האלוקית, מתאר את הכבוד ההדדי, את העובדה שישראל לא ינסו לכבוש את אדום כי זו נחלתם, ואדום יתנו לישראל אוכל ומים תמורת תשלום. נראה שאין זה מקרה: המאבק בין ישראל לאדום הוא במישור הטבעי-האנושי, אך לפי התכנית האלוקית, לכל אחד מן העמים יש את מקומו, נחלתו, ותפקידו, והעמים אמורים לכבד זה את זה.

אדום לשווא. משום כך לא הייתה כל סיבה לאדומים שלא למכור לחם ומים לישראל, ובוודאי שלא יצאו לקראתם בחרב.

אולם כאשר הגיעו ישראל לקדש, והתחילו להתכונן לכניסה לארץ, ביקשו לעבור בתוך ארץ אדום, וכאן מתחיל התיאור של ספר במדבר: בני ישראל חשבו שיחסי האחוה ימשיכו כבתחילה, ולכן העזו לבקש לעבור בתוך אדום, אך לכך אדום לא הסכימו, ואף איימו עליהם במלחמה<sup>20</sup>. בעקבות זאת נאלצו בני ישראל לחזור על הסיבוב סביב הר שעיר, נסעו שוב דרומה, עד עציון גבר, ומשם צפונה בצד המזרחי של אדום.

### ה. מטרת המסע בעבר הירדן המזרחי

מפסוקי התורה בפרשתנו עולה בבירור, שהסיבוב שעשו ישראל במשך ימים רבים סביב ארץ אדום בשנה הארבעים היה לאחר שכלה דור המדבר, וההליכה הזאת הייתה חלק מתהליך הכניסה לארץ. ונשאלת השאלה, מדוע בני ישראל, העומדים בקדש אשר בהר הנגב לא פנו צפונה כדי להיכנס אל הארץ בדרך הקצרה ביותר? (במסלול דומה למסלול שעשו המרגלים 38 שנה קודם לכן, ביוצאם מקדש ברנע<sup>21</sup>: "עלו זה בנגב ועליתם את ההר"). מדוע עליהם לנדוד מזרחה להקיף את כל ארץ אדום ומואב לכיוון צפון ולחצות את הירדן בחזרה מערבה מול יריחו?

מדוע לא נכנסו דרך הנגב?

לכאורה ניתן היה לתרץ זאת בשל חוזקם של הכנענים היושבים בהר הנגב, והקושי לערוך איתם מלחמה, כפי שניתן ללמוד מן המלחמה המתוארת במדבר כ"א, א: "וַיִּשְׁמַע הַכְּנַעֲנִי מֶלֶךְ עַרְדַּי יֹשֵׁב הַנְּגֵב כִּי בָא יִשְׂרָאֵל דֶּרֶךְ הָאֲתָרִים וַיִּלָּחֶם בְּיִשְׂרָאֵל וַיִּשָּׁב מִמֶּנּוּ שָׁבִי". אולם תירוץ זה קשה, שהרי התורה מספרת במפורש שברצות ה' גם הכנעני מנוצח על ידי ישראל (שם, ב-ג): "וַיִּדְרֹשׁ יִשְׂרָאֵל נֶדֶר לַה' וַיֹּאמֶר אִם נָתַן תַּתֵּן אֶת הָעָם הַזֶּה בְּיָדִי וְהִחַרְמְתִי אֶת עֲרִיבָם: וַיִּשְׁמַע ה' בְּקוֹל יִשְׂרָאֵל וַיִּתֵּן אֶת הַכְּנַעֲנִי וַיִּחַרֶם אֶתָּהֶם וְאֶת עֲרִיבָם וַיִּקְרָא שֵׁם הַמָּקוֹם חֶרְמָה".

המלחמה עם הכנענים בנגב

- 
20. אולי לכך התכוון הרשב"ם באומרו שאלה אנשים אחרים: בספר במדבר פנו ישראל אל בני אדום היושבים בצפון ארץ אדום, ואילו בספר דברים פנו ישראל אל בני אדום היושבים בדרומה של ארץ אדום, וייתכן שהיו אלו שבטים שונים של בני עשיו.
21. קדש ברנע, שממנה יצאו המרגלים בשנה השנייה, היא כנראה איננה קדש שאליה הגיעו ישראל בשנה הארבעים, ובה מתה מרים, אך שני המקומות קרובים זה לזה, ושניהם נמצאים בקרבת גבולה הדרומי של ארץ ישראל, בנקודת ההיערכות לקראת הכניסה לארץ, ונראה שלא במקרה שמן דומה (עיין בשיעור לפרשת מסעי).

ומדוע לא בטחו ישראל שה' יהיה בעזרם ויסייע להם בכיבוש הארץ גם אם  
יכבשוה מכיוון דרום?

מסתבר, שהמעבר דרך עבר הירדן המזרחי לא היה מקרי, ולא נבע מסיבות  
טכניות או צבאיות, אלא שהקב"ה היה מעוניין שיעברו דווקא בדרך זו, דרך  
עבר הירדן המזרחי, כפי שניתן להבין מתיאורו של משה בספר דברים: "וַיֹּאמֶר  
ה' אֵלַי לֵאמֹר: רַב לָכֶם סָב אֶת הַהָר הַזֶּה פָּנּוּ לָכֶם צָפֹנָה..." – הווי אומר: כל  
המהלך בכיוון צפון ומזרח היה בדבר ה'<sup>22</sup>

המסע מזרחה בדבר  
ה'

מדוע בחר ה' להוליך את ישראל לארצם בדרך ארוכה זו<sup>23</sup>?

### 1. חטא מי מריבה

ייתכן שחטא מי מריבה גרם לאריכות מסלול הכניסה לארץ:

סיבוב בעקבות  
חטא המרגלים

כאשר בני ישראל היו בקדש ברנע, על גבול הכניסה לארץ, בשנה השנייה  
לצאתם ממצרים, חטאו בחטא המרגלים, ובעקבות כך נגזר עליהם למות  
במדבר ולא להיכנס לארץ. חטא זה גרם לסיבוב נוסף במדבר, במשך שנים  
רבות.

כעת, שוב הגיעו ישראל אל גבול הארץ, אל קדש, ושוב מתרחש חטא, הפעם  
חטאם של משה ואהרון, המנהיגים, ושוב התוצאה היא גזירה שלא ייכנסו  
לארץ (הפעם רק על משה ואהרון). ייתכן שבעקבות זאת נגזר על ישראל  
להסתובב במדבר פעם נוספת, במקום להיכנס ישירות דרך הנגב. סיבוב  
שבמהלכו ימות אהרון בהר-ההר, ואחריו ימות משה בהר נבו.<sup>24</sup>

סיבוב בעקבות  
חטא משה ואהרון

---

22. בשונה מהתיאור בספר במדבר, שממנו נראה שהסיבוב נעשה מתוך אילוף, בעקבות  
סירובם של העמים לתת לישראל לעבור בגבולם.

23. ובפרט שסיבוב מייגע זה גרם, בשלב מסוים, לקוצר רוח בקרב בני ישראל, כמסופר  
במדבר כ"א, ד-ו: "וַיִּסְעוּ מֵהַר הַהָר דֶּדֶרַךְ יָם סוּף לְסַבֵּב אֶת אֶרֶץ אֲדוֹם וַתִּקְצַר נַפְשׁ הָעָם  
בְּדֶרֶךְ".

24. לפי זה, הכניסה לארץ דרך גבולה המזרחי היה חלק מהעונש. אולם ייתכן לפרש זאת גם  
לזכותו של משה, שלאחר שנגזר עליו שלא להיכנס לארץ, סבבו כל ישראל עברו את הר  
שעיר כדי לאפשר לו להגיע להר נבו, שממנו יכול לכל הפחות לראות את הארץ לפני מותו.  
ואולי בעצם הכניסה לעבר הירדן המזרחי זכה משה לטעום ממעלתה וקדושתה של ארץ  
ישראל.

## 2. היחס אל העמים השכנים

אולם, ייתכן שהסיבוב דרך עבר הירדן המזרחי איננו בעקבות חטא מי מריבה, אלא חלק מתכנית אלוקית מקורית<sup>25</sup>, בעלת מטרה חשובה: על סף הכניסה לארץ, לפני שישאל מקבלים רשות לכבוש את הארץ ולהתיישב בה, מביא אותם הקב"ה לידי חיכוך עם עמים שכנים, כדי להבהיר מהו היחס הראוי לכל אחד מן העמים השכנים: את מי אפשר לכבוש, ואת מי צריך לכבד.

ברצונו נתנה להם

בשיעורנו זה ביררנו את יחסי ישראל עם אדום, וראינו שדווקא על סף הכניסה לארץ ה' מעוניין להביא את ישראל לעימות עם אדום, כאשר עימות זה מברר את מורכבות היחסים עם אדום (אחוה ומאבק), וכמו כן עימות זה מברר את העובדה שה' בחר לתת גם לאדום נחלה הראויה להם, וישראל צריכים לכבד את גבולותיהם ולא לכבשם כל עוד אין להם רשות לכך.

גבול אדום

באותה מידה הוזהרו ישראל שלא לפתוח במלחמה עם מואב:

וַיֹּאמֶר ה' אֵלַי אַל תִּצְרַח אֶת מוֹאָב וְאַל תִּתְגַּדַּר בָּם מִלְחָמָה כִּי לֹא אֶתֶן לְךָ מֵאַרְצוֹ יִרְשָׁה כִּי לְבָנֵי לוֹט נִתְּתִי אֶת עַר יִרְשָׁה.

דברים ב', ט

גבול עמון ומואב

וכן לגבי בני עמון:

וַיִּקְרָבָה מוֹל בְּנֵי עַמּוֹן אֶל תְּצַרֶם וְאַל תִּתְגַּדַּר בָּם כִּי לֹא אֶתֶן מֵאַרְצָן בְּנֵי עַמּוֹן לְךָ יִרְשָׁה כִּי לְבָנֵי לוֹט נִתְּתִיָּה יִרְשָׁה:

שם, יט

ציוויים אלה, לגבי כיבוד גבולות אדום ומואב ועמון, מראים את היחס הראוי כלפי עמים אלה, אך מעבר לכך – מלמדים את ישראל מהו המבט הנכון על כיבוש הארץ: הם אינם כובשים את ארצם כמו כל עם אחר המחפש לו מקום מחיה, ולשם כך כובש אזור מסוים, אלא הם נכנסים אל הארץ שה' הועיד להם. ה' הוא אדון כל הארץ, והוא המחליט למי לתת נחלה באזור מסוים.

כיבוש הארץ עפ"י ה'

---

25. כניסתם של ישראל לארץ נעשית מעבר הירדן המזרחי, ומעניין לשים לב שגם אברהם ויעקב נכנסו לארץ מכיוון זה. ייתכן שהובלת ישראל דווקא בדרך זו נבעה מתוך רצון אלהי שישראל יעברו באותה דרך שעברו בה אבותם, אשר בזכותם הם יורשים את הארץ (מעשה אבות סימן לבנים). נקודה זו מדגישה גם את החוט המקשר בין יעקב ובניו בהתמודדות מול עשו ואדום.

עי' בדברי מ"ד קאסוטו, פירוש על ספר בראשית, ירושלים תשכ"ה, עמ' 209-207; ועי' עוד במאמרו של יהודה קיל 'נאום הפתיחה של משה לספר דברים והערות להוראתו', פסקה יד, בתוך הגיונות במקרא ובחינוך, משרד החינוך, המנהל לחינוך דתי, תשנ"ו.

דווקא לפני שישראל מתחילים בכיבוש הארץ, עליהם להפנים שה' הוא אדון הארץ, הוא המחלק את הנחלות, ובבואם אל הארץ יכבשו את הארץ בשם ה'.<sup>26</sup>

וכפי שפירש רש"י כבר בתחילת חומש בראשית:

...וזה טעם פתח בבראשית? משום "כח מעשיו הגיד לעמו לתת להם נחלת גוים" (תהלים קי"א, ו), שאם יאמרו אומות העולם לישראל לסטים אתם, שכבשתם ארצות שבעה גוים, הם אומרים להם: כל הארץ של הקב"ה היא, הוא בראה ונתנה לאשר ישר בעיניו, ברצונו נתנה להם וברצונו נטלה מהם ונתנה לנו.

---

26. בנוסף לכך, דווקא על סף הכניסה לארץ, על ישראל להבחין בכך שהעימות ההיסטורי שלהם עם אדום, הוא עימות רוחני הנובע מתפקידיהם השונים בעולם, ועל ישראל לדעת שגם לאדום יש מקום ותפקיד בעולם, ועם זאת להקפיד למלא את תפקידם המיוחד של ישראל בעולם, ללא מורא מאדום.